

soglasje s krščanskimi ideali, je Edvard Kardelj, če navedemo samo eno ime, v *Razvoju slovenskega narodnostnega vprašanja* osvetlil Cankarjev pomen v zorenju narodne demokratične in socialne zavesti. Med osvobodilnim bojem so Cankarja večkrat omenjali kot nosilca in spodbujevalca slovenskega uporniškega duha, ki je našel v odporništvu najvišji in najznačilnejši izraz. Kot prerokbo, ki se je uresničila, so večkrat radi navajali njegov stavek: »Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!«⁷

Po osvoboditvi so se intelektualci v začetku petdesetih let končno oddaljili od dogmatičnega in večkrat neplodnega socialnega realizma tako, da so se znova sklicevali na Cankarja, ki je v celi vrsti del analiziral in raziskoval intimne razsežnosti človeškega duha, kazal z ene strani na občutek odtujenosti posameznikov, z druge pa na stalno hrepenenje po etični popolnosti, ki plemeniti njihovo eksistenco.

Cankar je tako s svojo umetnostjo oplajal vsako naslednjo etapo slovenskega kulturnega in zgodovinskega razvoja in obenem dajal njegovemu duhovnemu življenju simbolično leksiko, brez katere bi bilo občutno revnejše. Njegove osebe, med njimi hlapec Jernej, potepuh Kurent, lepa Vida, idealist Kačur, oblastni Kantor, kameleonski prebivalci doline šentflorjanske so še danes živo navzoči v zavesti slovenskega naroda, ki se v njih zrcali in iz njih črpa vedno nove pobude za premislek, nauk in tolažbo.

Narodnopolitična misel Ivana Cankarja

Karel
Šiškovič

Ivan Cankar je zapletena osebnost. Njegova dela so lahko predmet preučevanja in razmišljanja iz več zornih kotov. Vendar vsako gledanje, ki bi se omejevalo samo in predvsem na del njegove ustvarjalnosti, mu lahko odvzema značilnost, ki zadevajo njegovo bit kulturnega človeka, literata, pisatelja, pesnika, dramaturga in misleca.

Ivana Cankarja moramo zato imeti tudi za osebnost, ki je bila v vsakodnevem življenju nosilec globalnega svetovnega nazora. Čutil se je aktiven udeleženec življenja, stvarnosti, okolja in človeške civilizacije. Idejni boj se zanj ni omejeval na literarno delo, ni smel ostajati na ravni alegorije, simbolizma, opisa stvarnosti, tehtne analize grdobij, mistifikacij, krutosti določene družbe, marveč se je mogel in moral izražati tudi prek udeležbe v vsakodnevnih spopadih, aktivnosti v politični areni, v pripevanju k dviganju in vzgajanju vesti za dosego boljših in bolj človeških ciljev v družbeni skupnosti.

Ivan Cankar je bil prepričan socialist, ker je v socializmu gledal cilj, ki naj bi prinesel nove kvalitete. Prav Cankar kot socialist, kot socialistični propagandist in agigator, kot socialistični kandidat, kot socialistični govornik nam lahko pove marsikaj o svoji dobi, o svojem pojmovanju odnosov med

⁷ Hlapci, cit., str. 11.

ljudmi, o svojih stališčih do stvarnosti in zamisli, kako naj bi se ta stvarnost spremenila.

»A posteriori« bi lahko trdili, da je bil predhodnik antidogmatskega stališča v raznobarvnem svetu socializma, ki je izhajal iz Marxove misli. Prav zaradi tega njegovega historičnega in dialektičnega načina pojmovanja »teorije o praksi«, kot jo imenuje Gramsci, se je spopadel s pravovernostjo avstrijske socialne demokracije, ki je pojmovala novo družbo, pozabljač ali pa s podcenjevanjem mnogonarodne stvarnosti habsburškega cesarstva oz. z zanemarjanjem malih narodov in malih skupnosti na podlagi delitve, ki je imela rasistične prizvoke, med zgodovinskimi in nezgodovinskimi narodi.

Ivan Cankar se je zavedal, da narodi habsburškega cesarstva niso mogli dobiti svoje avtonomije, najti svojega lastnega jaza in razvoja v mešanici narodov, v kateri sta dominirali dve »zgodovinski« in »izvoljeni« naciji: nemška in madžarska. V razvijanju svoje lastne politične misli je izhajal iz dveh stvarnosti, ki se na prvi pogled zdita antinomični in med seboj oddaljeni, sta pa ob bolj poglobljeni analizi dialektično združeni, kar pomeni, da ju ne smemo razdružiti, če nočemo shematično razbiti obstoječe stvarnosti, da bi jo nadomestili z nečim, kar je popolnoma abstraktno in teoretično: izhajal je namreč iz stvarnosti razrednega boja in obstoja narodov ter narodnosti. Res je, da je bil dunajski proletariat do neke mere temu njegovemu stališču osnova, res pa je tudi, da sta mu za podlago služila tudi in predvsem slovenska kmečka stvarnost ter lasten narod, podrejen zgodovinskemu konglomeratu, v katerem so ga imeli za »skupnost brez zgodovine«. V tem smislu govori Ivan Cankar o slovenskem narodu kot o proletarski naciji, ker je bil proletarski iz razrednega vidika, saj je bila njegova buržoazija šele v zametkih, tuja ali v teku raznaroditve, in proletarski iz narodnega vidika, ker so ga imeli za nezgodovinskega, t.j. brez zgodovine o malih in velikih dinastijah, brez tendence in moči, da bi vsrkal vase druge narode, brez zgodovine o osvajalnih vojnah na škodo drugih.

V tem okviru je Ivan Cankar razumeval tudi drugo načelo, na katerem je tudi temeljila socialistična misel, izhajajoča iz Marxa, t.j. načelo internacionalizma. Zanj je bil internacionalizem bratstvo med narodi in ljudmi, predvsem med izkoriščanci, vendar tudi med vsemi reveži, ne da bi zaradi tega moral biti internacionalizem, kot so ga pogostoma pojmovali ali ga pojmujejo, podrejenost na podlagi številčnega ali političnega razmerja sil, ne da bi se moral mali podrežati velikemu, češ da je veliki močnejši v boju za emancipacijo. V svojih socialističnih koncepcijah je izhajal iz predpostavke, da se je treba truditi za enakopravnost med izkoriščanci in med ljudmi, tudi in predvsem pa za enakopravnost in izenačenje malih in velikih družbenih skupnosti, v katerih se uresničujejo posamezniki. Zato se je bil najprej za avtonomijo in nato za neodvisnost slovenske nacije, prihajajoč do sklepa, da je treba uničiti habsburško državo, da bi se osvobodile vse individualne in kolektivne energije — in to vedno s socialističnega vidika, in da bi te energije našle novo kolokacijo v človeški družbi na splošno in na ozemlju, kjer so živele, pa še posebej. Bil je med predhodniki zamisli o jugoslovanski federaciji, s katero naj bi se slovenska nacija svobodno in avtonomno povezala. Po drugi strani pa je gledal v zmagi socializma nov, kvalitetno višji način uveljavljanja slovenskega naroda.

Ob tem je zanimivo opozoriti na dejstvo, da je bil Ivan Cankar večkrat gost tržaških delovnih ljudi. V Trstu je imel za slovenske delovne ljudi

predavanja na visoki kulturni in idejni ravni. Še zanimivejše pa je dejstvo, da je imel Trst za najbolj proletarsko in najbolj revolucionarno slovensko mesto, ker je ravno v Trstu slovenski delavski razred še najbolj popolno in najbolj organizirano za tedanje čase izražal svoje revolucionarne cilje. V posredni polemiki s tedanjo tržaško socialistično stranko je poudarjal, da mora biti razredni boj tesno povezan z bojem za emancipacijo narodnosti, ker je revolucionar le tisti, ki se zaveda, da mora njegov boj za emancipacijo delavskega razreda istočasno, brez privilegiranja enega ali drugega elementa, dvigniti narodnost, ki ji pripada, na popolno enakopravno raven, da se ne bi postavil na isto raven kot večinska buržoazija, ki hoče asimilirati slabotnejšo nacijo. V tem smislu je bil Cankar globok mislec, saj je razvil nekatere ideje, ki jih je že prej izrazil Lenin in jih pozneje razvil Kardelj.

Ivan Cankar je torej zapletena osebnost. Zato je treba popolneje preučevati njegovo delo, ne da bi se spuščali v mitološke in alegorične predstave. Predvsem pa je treba preučevati Ivana Cankarja v okviru njegovega časa in njegove stvarnosti. Po drugi strani pa so njegove ideje, njegova misel, njegova dela, brez dvoma zaorale v stvarnost njegovega časa in v letih, ki so sledila po njegovi smrti. Morda je njegov vpliv po smrti še vedno najmanj raziskano področje. Vendar pa je gotovo, da so njegove ideje o narodnostnem vprašanju in o socializmu kot o družbi enakih globoko v praksi odjeknile vsaj v polpretekli in sedanji zgodovini slovenskega naroda.

Jože
Pirjevec

Cankar in D'Annunzio

Med Cankarjem in D'Annunziom je rahla podobnost: oba sta ustvarila tako bleščeče eleganten in harmoničen stil, da ju imamo po pravici za mojstra jezika, a mojstra, ki ju ne gre posnemati; oba sta imela celo vrsto epigonov, ki pa so utonili v morju skorajda nekoliko komične medlosti. Čeprav ju veže dejstvo, da sta vtisnila svojim delom nezamenljiv pečat, docela poseben izraz, imata v bistvu

kaj malo skupnega. D'Annunzio je človek katoliško obarvanega poganstva, ki stremi k zavojevanju umetniškega prostora, da bi v njem zasidral svoj neskončni narcizem. Cankar ima luteranskega duha umetnika, ki čuti svoje poslanstvo kot temačno in težko dolžnost. Prvi je glasnik, drugi je učitelj.

Njuni poti sta se srečali, vsaj simbolično, spomladi 1915. leta. V tistem času je formalno še nevtralna Italija nestrpno čakala na odločitev svojih vladujočih krogov za vojno ali mir, za intervencijo na strani centralnih sil ali na strani antante. Medtem ko je Salandrova vlada razpravljala s francosko, angleško in rusko o londonskem paktu, je parlamentarna večina, ki jo je vodil Giolitti, še stala na nevtralnih pozicijah. Množice pa, ki so jih podpihivale nacionalistične, iredentistične, a tudi demokratične sile Mazzinijevega kova, so glasno zahtevale italijanski vstop v vojno na strani antante. V tem trenutku se je D'Annunzio vrnil iz prostovoljnega izgnanstva